

FRANCZIAORSZÁGI LEVELEZÉS.

(A kiállítások. — Coligny tengernagy és Bernard Palissy szobraik. — A francia kamarák és a reformált egyház. — A párisi protestáns theologiai társulat. — Laboulaye Eduard.)

Szerkesztő ur!

Páris, 1883. július.

Ha e folyóirat kerete nem korlátolna, hány lapot nem írhat nek azon tényekről, melyek Párisban május és június havokban előfordultak! Olvasói szemei előtt egy nagy panorámát jártatnék el mindenféle művészi és más tárlatokból: eljárkálnék velök a kertészeti kiállítás káprázató és elbájoló szépségei között, mely tárlat ez évben hasonlíthatlanul gazdag volt, s mitután beszivtuk a teméntelen rózsza kellemes illatát, egy kis utcán átmenve, szaglásunkat kielégíthetnők, étvágyunkat felingerelhetnők az élelmi szerek számtalan produktumain, melyek apró csinos boltocskák hosszú soraiban példás nyegleséggel ki vannak tárva; vagy a szembe levő utcán menve át, beléphetnénk a festészeti és szobrászati salonba és sok gyarló és középszerű művek közt valójában szép és mesterműveket bámulhatnánk, igazi művészek műveit, hol dús élet fejlődött ki az inspirált ecset vagy véső alatt; sőt az „Ecole des Beaux“-ban néhány kellemes órát tölthetnénk el egymás mellett a korunk arczképei kiállításában. Nagyon érdekes egy ily látogatás a kortársaknál, kik nagyobbára már meghaltak. Együtt vannak ott a tett és elmélkedés emberei, szellemdús és elmés aszszonyok, oly öltözetekben, melyek már ódonoknak tetszenek; fürkésző szemekkel néznek reánk, mintha kérdeznék: „mit gondolnak önök rólunk, korunkról és munkálkodásunkról?“ Oh ha a közönség megjegyzéseit megérthetnék, mennyire sajnálkoznának közülök némelyek unokáikon! Kissé visszatérve útonkon, megállapodhatnánk azon autograph kéziratoknak, arczképeknek, mindenféle emlékeknek nagyon érdekes gyűjteménye előtt, melyek Jean Jaques Rousseau birtokában voltak egykor, s melyeket most a Champs-Elyseesen, Páris városa egyik pavilonjában öszszegyűjtöttek. Meglehet, hogy ez alkalommal érdekelhetné azon különös kérdés, melyet egy író támasztott közelebből, az tudniillik, hogy vajjon J. J. Rousseau öngyilkos volt-e, miként hitték, vagy az az irtózatos furia, a kit elvett, ölte meg. Castellaut ur most megjelent könyvében a gyilkosságot állítja, de meg kell vallanunk, nem bizonyítja eléggé.

Bővebb felvilágosításig az öngyilkosságot hiszszük. Vannak még más tárlatok is, melyek magokra vonhatnák szemünket és figyelmünket. Miként látja, Május meg Junius itt a tárlatok hónapjai.

A lapokból már bizonyosan értesült ön arról, hogy itt egy bizottmány alakult a végre, hogy Coligny tengernagynak a 16. százban a vallási szabadság hős védelmezőjének, a kit a Szent-Bertalani gyilkosság alkalmával aljason megöltek, emléket emeljenek. Ez a bizottmány most közelebről adott jelentést azon lépéseiről, melyeket a végre tett, hogy a franciaországi és külföldi protestansok között aláírást indítson és rendezzen erre a célra. Ez ideig 60,000 franknál valamivel több gyült; az emlék és felállítása költségei meghaladja a 135,000 frankot; tehát az összegnek körülbelül fele hiányzik még. Semmi kétség, hogy a kívánt összeg össze ne gyűljön. Hollandia, Svájc, Elzász nemesen járultak adományaikkal. Londonban egy bizottmány van alakulóban, mely az angol és skót adományokat összegyűjtse; Amerika is megígérte részvétét, valamint Svéd- és Norvégország. Franciaországban Bersier pap munkálkodik fáradhatatlanul abban, hogy a protestantismus egyik legderékabb bajnoka irányában a maga háláját kifejezze. Bejárta Franciaországot és a külföldet, látogatott és jófogadott felolvasásokat tartott Colignyről és tetteiről. Több jeles író az ügyre vonatkozó munkát adott ki, a melyek sokat tettek arra, hogy a franciaországi protestantismus 16. százbeli történelmének egyik szép lapja népszerű legyen. --- Többek közt gr. Delabarde ur most végezte be „Gaspard de Coligny amiral de France“ czimű jeles, szabatos könyvét. Ez fényes emléke halhatatlan hitfelünknek addig is, míg emlékszobrá a Louvre mellett, néhány lépésre attól a helytől, hol Besme megölte, fel fog állíttatni.

Valójában az Oratoire-utcai templom mellett, szembe a Louvre-el, fog felállíttatni az emlék, közel a St.-Germain l'Auxerrais egyházhoz, melynek harangjával adtak jelt a Szent-Bertalani gyilkolásra. Az emlék indítványozói az emlék helyét illetőleg két ellenkező véleményre szakadtak. Egyik rész azt akarta, hogy éppen a Louvre-térre, a hol a templom van, vagy a Louvre kertjébe tétessék, a másik nagyobb rész azt a helyet akarta, a hová valósággal tétetni fog, az Oratoire mellé. Ott jó helyt lesz, ha a Rivoli-utca arkadait a templom egész hosszában lebontják; különben az emlék egészen el lesz fedve, a mi nagyon kellemetlen lenne, mert kitűnő mű; Crank jeles művész kitűnő vésője faragja. Az egész egy kis épületszerű alkotás, közepét a

tengernagynak három méter magas szobra foglalja el, mellette kétfelől egy-egy — a haza és vallás szobrai támogatja a fő alakot. Az egész öszhangzó és meglepő, magára vonja a figyelmet s leköti a gondolkozást. Charles Lévesque ur, az Institut tagja, aesthetikai író, mint nagyon illetékes ember, ezt mondja: „Most jövök ki Crank ur műhelyéből, nem tehetem, hogy néhány szót ne szóljak művéről. A tengernagy feje nagyon szép és kifejezésteljes, a művészre valódi történelmi intuítióval birt. Colignyban két jellem van: a maga hitében mélyen elmerült hívőé, meg a hitéért harczolni kész katonáé. Az állás, a taglejtés öszhangban van az arczczal, az egész alak nemes, a mit a costume ügyes alkalmazása kiegészít. A haza és a vallás igazi két eredeti alak, mindenkinek meg van saját arczkifejezése. A vallás kiváló felfogás. Megvallom, hogy a három szóban pompás művet alkot, oly művet, a melyet kellett.“

E szerint a méltánylás műve éppen méltó lesz ahhoz, a kinek szárvan van; elég hosszasan rágalmazták emlékét, ideje, hogy igazság szolgáltatassék neki.¹⁾

Julius elején egy másik jeles protestans embernek emeltek szobrot Párisban. Ez az ember Palissy a „rustiques figurines“ feltalálója. Valójában nem a katolikus papság beleegyezésével választották az emlék helyét. A St. Germain des Pres egyház egyik ajtajánál áll, közel a boulevard St. Germainhez a Square-n. Tudjuk, hogy a párisi érsek minden módon ellene szegült, de mivel a községi bizottmány állította az emléket, a klerikalis ellenzés legyőzöttet.

A szobor, mely bronzból van, Barrias szobrásznak a műve, jurakőből készült talapzaton áll. Bernard Palissyt álló helyzetben tünteti fel, balkezében faience lap van, melyet most vett ki a kemenczéből; szemei egy nyitott könyvre vannak szegezve s gondolkodik. Mellette van hevitett kemenczéje, melyben más faience darabok vannak; minden arra mutat, hogy az alkalinok valamely új vegyén gondolkodik, mely a melegítésnek ellentálló kemény emailt adjon; azt az emailt, melynek feltalálására áldozta fel szerény vagyonát lebutoráig, a család kenyeréig, soha sem esvén kétségbe, s olvasván a bibliát, hogy abból erőt merítsen, midőn a kétségbeesés erőt kezdett venni rajta. A művész, a ki e szobrot kigondolta és kivitte, jól volt inspirálva. Örvend az ember, midőn látja, hogy az igazság órája va-

¹⁾ Ha olvasói közül valaki ajándékával e kiválóan protestans vállalatához adományával járulni akarna, fogadja el ön az adományokat s küldje hozzám, vagy a Renaissance című lap szerkesztőjéhez; azonnal a bizottmányhoz szolgáltatjuk. — A jelzett célra adományokat szívesen elfogadunk. Szerk.

lahára ütött Franciaországban azon szakadárokat illetőleg, kiket egykor annyira üldöztek és eltiporni törekedtek.

A francia kamarákban tárgyalás alatt levő bizonyos törvények élénk mozgalmat keltettek a protestans egyházban; az eset ez: az 1881. évi budget ügyében kiküldött bizottmány a maga jelentésében felvett egy cikket, mely szerint a katolikus seminariumokra, meg a protestans theologiai facultásra felvett fedezet a budgetből töröltesék. Ezenfelül a törvényhatóságokról szóló törvényben, melyet a képviselőház most dolgoz ki, egy cikk van, a mely a községekre nézve mindenik vallásfelekezet papjai számára a lakbér-fizetést facultatív-nak nyilvánítja, mely lakbér fizetése eddig kötelező volt. Világos, hogy ha a fedezetet és a lakbért törlik a kamarák, azáltal a protestantismus nagyon sokat szenved. Ezen eljárásban az lenne a legkéservesebb, hogy azok az emberek, a kik e törlést végre fogják hajtani, éppen nem ellenségei a protestantismusnak s nem ezt akarják azáltal sujtani: mindenekfelett a katolikus papság és szellem van a szemök előtt. Nem gondolják meg, hogy az első áldozatok a protestansok lesznek, kiket — igen helyesen — a köztársaság barátainak tekintenek. Végre is az a tévedés áll fenn, melyet már jeleztem. A fedezetet illetőleg például, a katolikus seminariumokat összetévesztik a protestans theologiai karral. Még nem birták megérteni, hogy e kétféle intézetet nem lehet összehasonlítani. A protestans theologiai karok sajátlag az egyetem kiegészítő részei, állami intézetek, a concordatum szerint; ellenben a seminariumok a a papság tulajdonában levő magánintézetek. A protestans theologiai karok fentartására és egyszersmind a tanításra szolgáló fedezet törlése logika ellenes lenne. Ez annyira volna, mint egyik kézzel elvenni azt, a mit a másikkal adnak. De a papok lakbérének kérdése még nagyobb hiba, ha a kamara megszavazza a törvényt, mely szerint a községek által a papoknak a mostan kötelező lakbérfizetés facultatív lenne, az csak a protestansokat sujtaná. Csak ki kell nyitni szemeinket, hogy ezt azonnal meglássuk. Kevés kivétellel mindenik községben van egy katolikus paplak, a protestansokat illetőleg egészen másként áll a dolog; nagyon kevés község van, a melyekben protestans paplak van, ezért kötelesek a községek lakbér-átalányt adni a protestans papoknak. De mi történik akkor, ha a lakbér-átalány adása facultatív-vá tétetik? Az, hogy a községek nagyobbbrésze, hol a többség katolikus, nem szavazza meg a protestans pap számára a lakbért, a paplakot pedig meghagyja a katolikus papnak, senki sem gondol arra,

hogy elvegye tőle. E szerint tehát a protestantismus meg nem engedhető hátrányt szenvedne. A protestans papok fizetése különben is csekély, ha kénytelen lesz abból lakása bérét is fizetni, nem élhet meg. A plebánosoknak van több vagy kevesebb mellékjövedelmök, ennélfogva szükségeiket mindig tudják fedezni, a protestans papoknál nincs ez az eset: a lakbér megvonása tehát irányokban nagy igazságtalanság lenne. Sőt ez eljárás a Concordatum szellemével is ellenkeznék; a Concordatumot pedig az állam köteles érvényben tartani, ha fel nem mondja vagy teljesen meg nem szünteti. Ez esetben az egyházak teljesen külön válván az államtól, tudni fogják, hogy mihez tartsák magukat: tudni fogják, hogy csak magukra számíthatnak s ehhez képest intézkednek. Ezen fenyegető eshetőséggel szemben a consistoriumok már gyűléseket tartottak, hogy ezen intézkedésre nézve észrevételeiket felterjeszszék a vallásügyi miniszteriumhoz. Ohajtandó, hogy megfontolják egy oly szavazat hatásait, a melynek az a következése lenne, hogy mélyen sértse a protestantismust, a mely iránt — mint ők mondják — nem viseltetnek ellenséges indulattal. Sőt a melyet úgy tekintenek, mint a köztársaság eszméjének védőjét és támaszát Franciaországban. Ha a törvényjavaslatok az emlitemmel megvonással megszavazzák, a legkirivóbb egyenlőtleniséget állítják meg, a teljes egyenlőség ürügye alatt.

Mártius hónapban a theologiai tudományok néhány barátja öszszegyűlt s megállította egy tudományos társaság tervezetét. Az illetők ez eszmét kitünőnek találván, sokan csatlakoztak e kezdeményezéshez s néhány nap mulva együttesen megállították a társulat szervezetét. A társulat véglegesen „Párisi protestans theologiai társulat” czímet vett fel. Minden pap, tanár, papjelölt hivatalból tagja a társulatnak s jelentkezésökre azonnal a tagok közé igttattnak. A társaság minden hónapban ülést tart, a hol tudományos dolgozatokat olvasnak fel és vitatnak meg. A társaság nem tett különbséget a papok közt; mindnyájokat felszólította, a reformatusokat, miként a lutheranusokat.

Az első ülést május 22-ikén tartották az Oratoire utcai templom consistoriumi termében. A gyűlés népes volt; ötven papnál több felelt meg készséggel a bizottmány felhívásának. Örvendünk, hogy a felekezeti elkülönzések, sőt ugyanazon felekezet kebelébeu levő eltérések és meghasonlások közt ily eredményt jelezhetünk. Jó jele a jövőnek. Reméllünk kell, hogy a pártszellem nem bénítja meg azon emberek nyugodt, tudományos munkálkodását, a kik megismervén

egymást, megtanulják egymást becsülni. S végül megértik, hogy az értelem vizsgálódásainak nem szabad a szív érzelmein erőszakot tenni. Bármiként is üssön ki a mindenki által óhajtott jövő, az első gyűlés nagyon érdekes s egyszérsmind nagyon atyafiságos volt.

Egy jeles felolvasást hallottunk Ritschl theológiájáról. A felolvasó Baldensperger ur még fiatal ember, csak néhány éve, hogy a Strassburg-i theologiai fakultásból kikerült; a szabadelvűek itt hitoktatónak alkalmazták. Nagyon értelmes ember s a német theologiai tudományval teljesen ismeretes. Különböben ily tartalmas és világos munkának, a melyet nekünk Ritschl theológiájáról nyújtott, az írója nem lehet kezdő. Ritschl még a németek előtt is homályos néha, menyinyivel inkább francziák előtt, a kik kevésbé vannak megbarátkozva a német bírálat és gondolkodás subtilitásaival. Azt hiszem, hogy az előadónak sikerült, hogy Ritschl eszméit megértesse azokkal is, a kik kevésbé jártasok az ily vitákban. A tárgy jól volt választva a társulat gyűléseinek megnyitására, a hol különböző hittani véleményeket képviselő theologusok gyülekeztek egybe. Szükségesnek látszott mindenekelőtt a kibékülésre tért keresni s Ritschl eszméi adhattak. Mivel ő a metaphysikat gondosan igyekszik theologiai rendszere alapjából kizárni s ez által rést tör a régi orthodox dogmatikán, s mivel arra törekszik, hogy a vallást úgy állítsa elénkbe, mint élő valóságot, nem pedig mint rationalis határozatlan érzélgést; ez egy maga eléggé semleges tért nyújtott a vitára. Ugy tetszik, így is fogták fel; mert az általános vita, mely a felolvasóra következett, egy pillanatra sem lépte át a teljes illendőség határát. Való ugyan, hogy azok közül a szónokok közül, kik beszéltek, nem mindenik fogadta el a felajánlott compromissiót, de egyiknek beszédében sem volt észrevehető az az odium theologicum, a mely sokszor választott külön oly embereket, a kiknek egymást meg kellett volna érteni. Ez tehát minden tekintetben kitünő kezdeményezés volt.

A második ülés ugyanazon teremben junius 19-dikén tartott meg. Még több pap jelent meg, mint a májusi gyűlésre. Új csatlakozási nyilatkozatok érkeztek be a bizottmányhoz, s ez elhatározta, miszerint a taggálétel jogát kiterjeszti mindenik francziaországi papra. — Ezen az ülésen a párisi theologiai fakultás egyik tanárától Stapfer nrtól hallatunk egy érdekes felolvasást: „az új szövetség fordítása Olivetan-tól s annak viszonya a biblia fordításának kérdésével.“ Az előadó megmutatja, hogy a bibliának mindenik a legújabb időkgig használatban levő fordítása Olivetan fordításának a nyomán jár, ama fordítás pedig a 16. százban

történt, s hogy körülbelől mindenikben ugyanazok a hibák és tévedések vannak. Fel kell tehát hagyni azzal, hogy ezek a különböző fordítások kiigazítás végett revisió alá vétessenek; hanem egy egészen új fordítást kell eszközölni s különösen jobb szöveget kell felvenni, mint az, a melyet Olivetan használt. Az általános vita, mely a felolvasást követte, éppen oly udvarias — mondhatnám — atyafiságos volt, mint a májusi gyűlési. Anynyi meddő küzdelem után el-érünk valahára oda, hogy egymást a tudományos téren megértjük.

Stapfer ur felolvasása után Navil Genfi tanár „la Physique modern“ czimű könyvéről irt ismertetést hallgattunk meg. Ennek a dolgozatnak az írója kiválóan arra törekedett, hogy Navil munkájának azt a részét emelje ki, mely a dolgok eredetére vonatkozó materialis eszmék megczáfolására van szánva. Ezt az ismertetést is nagy figyellellemmel és érdeklődéssel hallgatták.

Egyáltalában úgy látszik, hogy a theologiai társulat kedvező jelek közt született meg, sok jó eredménye lesz. Értesíteni fogom önt a társulat munkálkodásának fejlődéséről. A közelebbi ülés octoberre halasztatott, mivel a nyári szünetben több tag távol lesz.

Május utolsó napjaiban a halál egy 72 éves embert ragadott el, ki fontos szerepet játszott: Laboulaye Eduardot, az „Institut“ tagját és a „Collège de France“ tanárát. Nagyon szerényen kezdte az életet, de a legmagasabb állásokig emelkedett. Nagyon tanult ember s százunk egyik legékesebb írója volt. Mint tanárt nagyon szerették és becsülték hallgatói a „Collège de France“-ban, 1871-ben képviselőnek választották, a Senatus végleges szervezésekor örökös Senatornak nevezték ki. Egy azok közül, kik Franciaországban a köztársaságot megalapították. Az utóbbi években némi kellemetlenségei voltak politikai eszméi miatt, a melyek már nem találtak előbbre haladott néhány régi bajtársai eszméivel.

Végül is Laboulaye nem mint politikus, hanem mint író s különösen mint moralista fog élni. Való, hogy maradandó becsü műveket irt az összehasonlító törvényhozásról, melyek fennmaradnak, mert értékök van, de ezek csak a kevésszámú szakembereket érdeklik. De ki nem ismeri következő szelleműs műveit: Paris en Amerique, le Prince Caniche és mindenekelőtt népszerű felolvasásait? Ez utolsó könyve oly kedves és vonzó, hogy az ember tizszer is elolvasná. Laboulayet az amerikai nagy köztársaság egészen elragadta, gyakorlati szellemével terjedelmes erős szabadságával s azon álmodozott, hogy mindezeket gyakorlatba hozza Fran-

cziaországban. Nem figyelt arra, hogy a két ország vallásos nézetének különbségében áll a két ország közt való különbség. A mi skepticismusunk soha sem lesz egyértékű amazok hitével. Egy gondolkozó finom ítésh néháy szóval így jellemezte Laboulayet: Ő bevítte a moralt a politikába, a gyakorlati hasznosságról való gondoskodást a képzelődés munkáiba, a józan értelmet a bölcselembe.

Laboulaye legtöbbet tett Franklin és Channing eszméi és munkái népszerűkké tételére Franciaországban.

CHARRUAUD DEZSŐ.

GYÖNGYÖSI ISTVÁN JUBILEUMA.

Azt a ritka, de nagyon szép ünnepet sietünk olvasóinknak felmutatni, a melyet az Udvarhely köri közgyűlés rendezett abból az alkalomból, hogy egyházi tanácsos, köri esperes és köri alpapi szék elnöke, vargyasi pap Gyöngyösi István afa papi pályája 50 évét — hála Istennek — testi és lelki jó erőben megérte.

Az ünnepély a kör 6—1882. számú határozata nyomán f. évi június 28 án h.-almási népes ekklesiánkban tartott rendes közgyűlés alkalmával rendeztetett.

Az ünnepelt és ünneplők viszonyaihoz képest az ünnepély egészen egyházi, vallásos volt; rendes isteni tisztelet tartatott; templo mi meg falusi iskolás gyermekek, ifjak és mestereink karéneke után helybeli pap Sándor Lajos tartott alkalmi egyházi beszédet: Zsolt. XXXV. 27. alapján fejtegetvén a pap befolyását a társadalmi, egyéni és családi életre. Miután beszéde rendén szép tárgyismerettel, melegséggel és meggyőződéssel fejtegette a vallásnak s az ebből fejlődő erkölcsi műveltségnek s következőleg ezek tolmácsának és szolgájának — a papnak befolyását a társadalomra s különösen korunk azon égető kérdéseire, melyeket szerintünk is nem annyira a törvényhozás és rendőri intézkedések által, mint inkább Sándor Lajos kartársunk által feltüntetett módokkal lehet és kell, ha nem is teljesen, megoldani, legalább kevésbé élesekké tenni, eszméit és fejtegetéseit az ünnepeltre alkalmazván, elmélkedését így végezte be: ¹⁾

„Czélom csak az vala, hogy körvonalozzam azt a nagy tért, melyet a mi ünnepeltünk, nagy tiszteletű főnökünk, szeretett sorstársunk már 50 éve művel annyi siker és annyi dicsőséggel. Igen, 50 éve, mert 1833. márt. 3-án választatott kolozsvári ekklesiánk segédlelkészévé, hol ugyanazon hó 31-én tartatott meg ünnepélyes beigattatása. 1836. febr. 13-án püspöki felhatalmazást nyert teljes papi szolgálatra. 1837. ápril 29-én tordai virágzó ekklesiánk vitte, mint rendes lelkészt kebelébe s 30-án már megtartotta papi székfoglaló beszédét. 1838-ban a Tordán tartott zsinati főtanács a kolozsvári másodpapi állomásra s ezzel kapcsolatosan a theologiai tanárságra szólította fel, a mit azonban hivei ragaszkodása s szívének ama nemes érzelme folytán, hogy a benne helyezett nagy bizodalmat legalább néhány évi szolgálatával meg akarta szolgálni — nem fogadott el. Hat év mulva, tehát 1844-ben vitetett Vargyasra, hol azóta a legnagyobb buzgósággal visel gondot azokra, melyekben ötet az Istennek lelke foglalatossá tette. Egyházkörünkben más irányban való működésének évszámái közé tartoznak az 1859-ik év, a mikor egy-

¹⁾ Nagyon sajnáljuk, hogy folyóiratunk tere nem engedi, hogy t. kartársunk beszédét — mint ohajtottuk volna — egész terjedelmében közöljük. Szerk.